

Др Ивана СТЕВАНОВИЋ¹

ЖРТВА КРИВИЧНОГ ДЕЛА И КРИВИЧНОПРАВНИ ИНСТРУМЕНТИ ЗАШТИТЕ (НЕОПХОДНИ КОРАЦИ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ СИСТЕМА)

Апстракт. У раду се анализира положај жртве/оштећеног кривичним делом у кривичноправном систему Републике Србије, указује на неопходне кораке које је потребно предузети у смислу унапређења права жртва и њихове заштите. Основни циљ овог рада био је да укаже на кораке које Република Србија треба да предузме у циљу усаглашавања кривичног законодавног оквира са Директивом ЕУ 2012/29 о успостављању минималних стандарда о правима, подршци и заштити жртва кривичних дела. Указујући на значај дефинисања стратешког оквира, неопходност унапређења нормативног оквира као примарног кривичноправног инструмента заштите права жртва, ауторка посебно инсистира да ће највећи изазов у овој области представљати успостављање мреже служби за подршку жртвама и сведоцима на територији читаве Републике Србије, односно успостављање националне мреже, као и подизање свести жртва кривичних дела о правима која им припадају.

Кључне речи: унапређење нормативног оквира, Директивом ЕУ 2012/29, национална мрежа служби за подршку жртвама и сведоцима

Увод

У контексту реформских процеса којима је приступила Република Србија с циљем унапређења подршке и заштите права жртва кривичних дела и сведока од изузетног значаја је указати на значај Директиве ЕУ 2012/29 о успостављању минималних стандарда о правима, подршци и заштити жртва кривичних дела (у даљем тексту: Директива).² Овај документ, односи се преваходно на државе чланице Европске уније, али је од огромног значаја и за земље које се налазе у процесу придруживања. У том смислу један од сегмената Акционог плана за Поглавље 23 у процесу приступања Србије Европске уније је и усклађивање њеног законодавства са стандардима Директиве. Такође, у извештајима Европске комисије наглашено је да Србија треба да обезбеди приступ основном нивоу услуга подршке и да олакша упућивање на организације за пружање помоћи жртвама од стране полиције. Европска комисија је позвала Србију и да

---

¹ Др Ивана Стевановић је виши научни сарадник и директорка Института за криминолошка и социолошка истраживања у Београду.

² Директива 2012/29/ЕУ Европског парламента и Савета од 25. октобра 2012. године којом се успостављају минимални стандарди у вези са правима, подршком и заштитом за жртве кривичних дела и замењује Оквирна одлука Савета 2001/220/ПУП (СЛ Ј 315 од 14. 11. 2012.)

активно подстиче и прати примену ових права, као и да организује довољан број обука у вези са тим.³ Такође, у извештајима Европске комисије наглашено је да Србија треба да обезбеди приступ основном нивоу услуга подршке и да олакша упућивање на организације за пружање помоћи жртвама од стране полиције.

Ка циљу унапређења положаја жртава и сведока Акционим планом за Поглавље 23 предвиђен је читав низ активности које би се, начелно, могле поделити у две велике групе. Најпре, Акционим планом је предвиђен сет активности које за сврху имају унапређење положаја жртава уопште, без обзира на врсту кривичног дела. Са друге стране Акционим планом у различитим сегментима предвиђају се различите активности које имају за циљ унапређење положаја појединих, посебно осетљивих категорија жртава, посебно деце. У том смислу нпр. чланом 24 Директиве налаже се државама чланицима да осигурају да током истраге разговор са децом жртвама буде аудио-визуелно снимљен тако да се може користити као доказ у кривичном поступку. Такође, у складу са националним кривичним правом државе чланице треба да успоставе могућност постављања специјалног пуномоћника детету жртви кривичног дела у случају када су носиоци родитељске одговорности онемогућени да заступају децу жртве због сукоба интереса, као и у случајевима када дете није у пратњи породице или је одвојено од ње, као и да дете жртва има право на адвоката, оно има право на правни савет и заступање, у своје име, у поступцима у којима постоји или може постојати сукоб интереса између детета жртве и носилаца родитељске одговорности.

Настојања да се, пре свега, учине помаци на нормативном плану, као и да се успостави мрежа служби за подршку жртвама и сведоцима кривичних дела били су предмет анализе у овом раду, а његов основни циљ био је да укажемо на кораке које Република Србија треба да предузме у циљу усаглашавања кривичног законодавног оквира са *Директивом ЕУ 2012/29 о успостављању минималних стандарда о правима, подршци и заштити жртвава кривичних дела*. У том смислу у овом раду предмет анализе била су превасходно три закона: Кривични законик,⁴ Законик о кривичном поступку⁵ и Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица⁶ и њихове одредбе које се односе на положај жртве кривичног дела/оштећеног, предлог мера и активности које се предузимају с циљем израде стратешког оквира у овој области, те усаглашавању правних прописа у циљу унапређења права и заштите жртава и сведока у Републици Србији.

Положај жртве кривичног дела у кривичноправном систему Републике Србије

(тренутно стање и неопходни кораци у циљу усклађења са Директивом)

Полазећи од тога да је и до сада Република Србија чинила значајне напоре у циљу побољшања свог нормативног оквира за унапређење права жртава и сведока кри-

---

³ European Union Common Negotiation Position for Chapter 23, available on: <http://mpravde.gov.rs/files/Ch23%20EU%20Common%20Position.pdf>.

⁴ Кривични законик ("Службени гласник РС", бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019)

⁵ Законик о кривичном поступку ("Службени гласник РС", бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14)

⁶ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица ("Службени гласник РС", број 85/05)

вичних дела, а имајући у виду поједина истраживања и анализе које су последњих година сачињене с циљем сагледавања тренутног стања,⁷ може се констатовати да је нормативни оквир у великој мери усклађен са одредбама Директиве, али да су и даље потребне одређене измене,⁸ између осталог, у делу који се односи на уклањање термилошке недоумице у погледу односа појмова "жртва" и "оштећени"; унапређење права на правну помоћ, права на информисање и превођење, права на остваривање имовинскоправног захтева, итд. Поред поменутих измена кривичног законодавства, одређене интервенције су неопходне и у правосудном организационом законодавству, али и кључним подзаконским актима, попут Судског пословника и Правилника о управи у јавним тужилаштвима.

Корак који је у процесу усаглашавања са Директивом најзахтевнији у организационом и финансијском смислу, мишљења смо, представља успостављање мреже служби за подршку жртвама и сведоцима на територији читаве Републике Србије.⁹ Настојања да се учине помаци у овој области, годинама уназад били су засновани на различитим видовима билатералне пројектне подршке, па су и њихови резултати били орочени трајањем пројекта и делимо мишљење са оним ауторима који сматрају да из наведеног разлога нису донели и одрживо системско решење.¹⁰

Кривично право и заштита жртва

Досадашњи развој кривичног права у Србији показивао је сталну тенденцију ширења кривичноправне заштите жртва кривичних дела али оправдање кривичне заштите и њено ширење зависи, пре свега, од јасног одређивања циљева кривичног права. Наравно постављање циљева подразумева и примерена средства подобна за њихово остваривање,¹¹ односно јасно дефинисање одређених појмова.

Уколико кривичноправну заштиту жртва кривичних дела одредимо као скуп правних норми којим се даје законски опис кривичних дела којима се угрожава или повређује живот, телесни интегритет, здравље, полна слобода жртва кривичних дела можемо констатовати да модерна кривична законодавства све више проширују зону инкриминације, повећавајући и диференцирајући систем кривичних дела. Наравно, кривичноправни систем мора деловати у садејству с осталим деловима правног система, односно повезано са другим институционалним системима као што су: систем социјалне заштите, здравство, образовање. Само питање критеријума правне интервенције једно је од најсложенијих и најделикатнијих проблема који задире у подручје људских слобода и права и у том смислу кривично-

⁷ Поменуте анализе доступне су на сајту www.podrskazrtvama.rs

⁸ Видети више: Бејатовић, С., *Директива 2012/29/ЕУ и кривично законодавство Србије (степен усаглашености и мере за постизање захтеваног степена усаглашавања)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, септембар 2018; Шкулић, М., *Нормативна анализа положаја жртве кривичног дела/оштећеног кривичним делом у кривичноправном систему Србије: актуелно стање, потребе и могуће промене*, Мисија ОЕБС-а у Србији, децембар 2015.

⁹ Активност 3.7.1.20 из Акционог плана за Поглавље 23.

¹⁰ Колаковић-Бојовић, М. (2016): *Victims and witnesses support in the context of the accession negotiations with EU*, in *European Integration: Justice, Freedom and Security* (Police Academy, Hanns Seidel Stiftung, Tara-Belgrade), 355-365.

¹¹ Coady, M. M., Coady, C. A. J. (1995) "There Ought to be a Law Against it: Reflections on Child Abuse, Morality and Law" in: Alston, P., Parker, S., Seymour, J. (ed.) *Children, Rights, and the Law*, Oxford: Clarendon press, First published 1992, reprinted with corrections 1993, 1995, str. 130-136.

правна заштита представља "најригорознији" вид правне реакције, што је посебно изражено ког кривичноправне заштите малолетних лица.¹²

Основно средство кривичног права и данас јесте казна, а вредност заштитног објекта и облик напада постављају се као критеријум за постављање границе кривичноправне заштите и прописивање казне.¹³ На основу тога треба извршити одређена вредновања и проценити потребу за кривичноправном заштитом, односно да ли је кривичноправна заштита заиста нужна или има оправдања уместо ње користити неку другу врсту заштите. Након примене овог принципа долази до изражаја и фрагментарност кривичноправне заштите у смислу заштите неких "фрагмената" заштићеног добра, јер само мали број добара тежи потпуној кривичноправној заштити (па и онда то није у апсолутном смислу), односно кривично право не може заштитити неко добро од свих облика угрожавања и повређивања.¹⁴ У овој фрагментарности кривичноправне заштите може се видети и један од смерова развоја кривичног права, у смислу диференцијације случајева, када и под којим условима, тј. у односу на које облике напада је оправдано пружити кривичноправну заштиту (наравно на овом месту не може се избећи ни процена саме вредности добра и интезитета напада, односно колико је у постојећим друштвеним приликама неки облик напада уште доступан кривичном праву).¹⁵

Ако се вратимо на разматрање *фрагментарног* карактера кривичноправне заштите оно што је некада у теорији истицано као недостатак кривичног права у ствари је његова предност,¹⁶ и треба је даље развијати. Такође, јасно одређење је неопходно и у погледу прописивања висине казне. И у том смислу опште је прихваћен став да прописивање казне треба вршити с обзиром на вредност заштитног објекта и степен његовог угрожавања или повреде¹⁷ и увек имати у виду *могућности и ефикасности* кривичноправне заштите жртве уопште, односно неопходност појачане кривичноправне заштите посебно осетљивих категорија жртава. Исту је немогуће посматрати одвојено од легитимности кривичног права, у смислу да легитимност поставља границе тој заштити, јер у великој мери одређује начин и средство за њихово постизање. И ту се налазимо на трагу за: "исправним кривичним правом" којим се: "штите историјски детерминисана основна права човека и она добра, односно друштвене функције које су неопходне за њихово остваривање".¹⁸ Свако кривично законодавство мора наведено имати у виду, односно настојати да на прво место стави заштиту личних индивидуалних добара и да пронађе праву меру у заштити општих добара.¹⁹

Важно је имати на уму да кривично материјално право у Србији у Кривичном законнику у свега неколико одредаба користи термин жртва, а уопште не користи термин

---

¹² Обретковић, М. (1998) "Насиље у породици и права детета на заштиту", *Темид*, година 1, бр. 4, стр. 6; Bresharov, D. (1987) "Policy Guidelines for Decision Making in Child Abuse and Neglect", *Children Today* (новембар/децембар), pp. 8-9.

¹³ Стојановић, З. (1987) *Границе, могућности и легитимност кривичноправне заштите*, Београд, стр. 79.

¹⁴ Стојановић, З. (1987) *op. cit.*, стр. 80.

¹⁵ *Ibid.*, стр. 80.

¹⁶ Stojanović, Z. (1987) *op. cit.*, стр. 80.

¹⁷ *Ibid.*, стр. 90.

¹⁸ Stojanović, Z. (1987) *op. cit.*, стр. 77.

¹⁹ Coady, M. M., Coady, C. A. J. (1995) "There Ought to be a Law Against it: Reflections on Child Abuse, Morality and Law" in: Alston, P., Parker, S., Seymour, J. (ed.) *Children, Rights, and the Law*, Oxford: Clarendon press, First published 1992, reprinted with corrections 1993, 1995, str. 128-139.

"оштећени" који је једини заступљен у кривичном процесном законодавству Републике Србије. Термин "жртва" Кривични законик употребљава једино када: прописује општа правила о одмеравању казне ("...односно према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца" - чл. 54. КЗ), услове за одређивање заштитног надзора ("...његово држање после учињеног кривичног дела а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, као и друге околности које се односе на личност учиниоца - чл. 72 КЗ), садржину заштитног надзора ("...међу које спада и отклањање или ублажавања штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела" - чл. 73 КЗ), при доношењу одлуке да ли ће изрећи судску опомену ("...при одлучивању да ли ће изрећи судску опомену суд ће, водећи рачуна о сврси судске опомене, посебно узети у обзир личност учиниоца, његов ранији живот, његово понашање после извршења кривичног дела, а нарочито његов однос према жртви кривичног дела, степен кривице и друге околности под којима је дело учињено" - чл. 77), при дефинисању посебног облика кривичног дела трговине људима, "...односно у ситуацији када се ради о учиниоцу који зна или је могао знати да је лице жртва трговине људима, па искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене у основном облику трговине људима" (чл. 388 ст. 8 КЗ).

Оно што је такође важно имати на уму да Кривични законик ни на једном месту не дефинише појам "жртва кривичног дела",²⁰ и превасходно користи појам "пасивни субјект кривичног дела" који је много ужи од појама "оштећени",²¹ јер се под одређеним околностима у кривичном поступку као оштећени може појавити лице које није било пасивни субјект кривичног дела, односно жртва.²²

²⁰ Нпр. *Кривични законик* користи појам "жрве" када дефинише општа правила о одмеравању казне (чл. 54. ст. 1. КЗ), услове за одређивање заштитног надзора (чл. 72. ст. 1. КЗ) и садржину заштитног надзора (чл. 73. ст. 1 КЗ), односно користи појам "жртва" и при одлучивању да ли ће суд изрећи судску опомену, између осталих критеријума, водећи рачуна о сврси судске опомене (суд ће посебно узети у обзир и ... "односно према жртви кривичног дела", чл. 77. ст. 4). О наведеном видети шире из анализе: Шкулић, М. (2015) *Положај жртве кривичног дела/оштећеног кривичним делом у кривичноправном систему Србије*, Београд, стр. 28-29.

²¹ У кривичном праву и законодавству Републике Србије уместо појма жртва користи се појам пасивни субјект кривичног дела (у кривичноправном смислу), односно оштећени (у кривичнопроцесном смислу). Под појмом оштећеног у важећем Законику о кривичном поступку подразумева се: "физичко или правно лице чије је неко лично или имовинско правоизвршењем кривичног дела повређено или угрожено. У том смислу појам оштећени шири је од појма пасивног субјекта кривичног дела, односно жртва, у нашем Кривичном законнику, јер се под одређеним околностима у кривичном поступку као оштећени може појавити и лице које није било пасивни субјект кривичног дела, односно жртва (Шкулић, М. (1999) "Кривично процесни положај деце – жртава насиља", *Темид*, бр. 3-4, година 2, стр. 5-6). Иначе, појму пасивног субјекта одговара појам жртве у криминологији, односно виктимологији, с тим што се и овај појам шире схвата. Што се тиче "оштећеног" он се у процесном смислу може појавити у неколико својстава, која се могу и комбиновати: могући (потенцијални) тужилац у кривичном поступку за дело које се гони ех оффицио и у погледу кога примарно кривично гони јавни тужилац; супсидијарни тужилац у кривичном поступку за кривично дело које се гони по службеној дужности; оштећени са предлогом за кривично гоњење у погледу посебне категорије кривичних дела која се гоне по службеној дужности и предлогу; приватни тужилац у поступку за кривична дела која се гоне по приватној тужби; лице које је поднело имовинскоправни захтев и сведок.

²² Стевановић, И. (2014) "Кривичноправни систем и заштита малолетних лица (национални нормативни аспект)", у: Невена Вучковић-Шаховић и др., *Заштита деце жртава и сведока кривичних дела*, Београд: Интернационал Манаџмент Гроуп- ИМГ, стр. 33.

Проширене границе кривичноправне заштите малолетних лица

Основно право малолетног лица је неповредивост његовог физичког, психичког и сексуалног интегритета, односно његово право на оптималан развој. У том смилу, имајући у виду наведено, следи да је основна улога кривичноправне заштите малолетних лица заштита овако детерминисаног права, а у смислу усклађивања његове заштитне и гарантивне функције, што подразумева да тренутно владајући утилитаристички приступ у кривичном праву, треба ограничити и у области кривичноправне заштите малолетних лица начелом праведности и сразмерности, који подразумевају да казна или друга кривична санкција, која се примењује према учиниоцу кривичног дела, мора бити праведна и сразмерна учињеном делу, при чему се увек мора водити рачуна и о степену кривике који представља горњу границу приликом одмеравања казне.²³ Данас је начело *праведности и сразмерности*²⁴ постало једно од основних начела кривичног права и оно је значајно не само за његову примену, него и за његово стварање,²⁵ и по нашем мишљењу било је од значаја у реформи кривичног законодавства у Републици Србији, приликом криминалнополитичке процене и опредељивања за границе санкционисања (минимуме и максимуме) у кривичноправним инкриминацијама које су у функцији кривичноправне заштите малолетних лица.

Издавањем малолетног лица као посебног субјекта и формулисањем самосталних права детета којима се штите његова лична добра превазилази се класичан протективни однос према овом лицу и омогућава се да оно само утиче на сопствени положај. У том смислу положај малолетног лица у систему кривичноправне заштите, од пасивног субјекта као лица на коме је предузета радња извршења, помера се ка пасивном субјекту као лицу чије је добро повређено или угрожено и где се држава и њени органи постављају као гаранти тих права и преузимају функцију њиховог заступања у ситуацијама када су она угрожена, односно повређена поступцима родитеља или других особа којима је поверено старање о малолетном лицу.²⁶

Кривично процесно законодавство и заштита жртава/оштећених

Велики број правила садржаних у Директиви, а нарочито оних која се тичу права жртве у кривичном поступку, односно у вези са кривичним поступком, је већ суштински садржан у нашем кривичнопроцесном систему. Оштећени располаже следећим основним правима у кривичном поступку: 1) да поднесе предлог и доказе за остваривање имовинскоправног захтева и да предложи привремене мере за његово обезбеђење; 2) да укаже на чињенице и да предложи доказе који су од важности за предмет доказивања; 3) да ангажује пуномоћника из реда адвоката; 4) да разматра списе и разгледа предмете који служе као доказ; 5) да буде обавештен о одбацивању кривичне пријаве или о одустанку јавног тужиоца од кривичног гоњења; 6) да поднесе приговор против одлуке јавног тужиоца да не предузме или да одустане од кривичног гоњења; 7) да буде

---

²³ Видети шире: Bentham, J. (1996) "Of the principle of utility", in: *An Introduction to the principles of morals and legislation*, стр. 11-16.

²⁴ Bentham, J. (1996) "Of the Proportion Between punishments and offences" in: *An Introduction to the principles of morals and legislation*, стр. 165-173.

²⁵ Приморац, И. (1978) *Преступ и казна*, Београд, стр. 57-59.

²⁶ Видети шире: Стевановић, И. (2014) *Моје право да будем заштићен*, Београд: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, стр. 39-55.

поучен о могућности да преузме кривично гоњење и заступа оптужбу; 8) присуствује припремном рочишту; 9) да присуствује главном претресу и учествује у извођењу доказа; 10) да поднесе жалбу против одлуке о трошковима кривичног поступка и досуђеном имовинскоправном захтеву; 11) да буде обавештен о исходу поступка и да му се достави правноснажна пресуда; као и 12) да предузима друге радње када је то одређено Законом о кривичном поступку. Оштећеном се може ускратити право да разматра списе и разгледа предмете док не буде испитан као сведок, а јавни тужилац и суд (зависно од стадијума кривичног поступка) имају дужност да упознају оштећеног са правима која поседују у кривичном поступку (чл. 50 ЗКП).

Међутим, и поред констатације да је велики број процесних правила којима се операционализују права жртава/оштећених садржан већ у Законику о кривичном поступку неопходно је прецизирати поједине одредбе и извршити одређене измене и допуне, као нпр. оне које се односе на могућност да оштећени стекне својство супсидијарног тужиоца, које је битно сужено према правилима позитивног Законика о кривичном поступку.²⁷ Поред наведеног, превасходно имајући у виду одредбе Директиве, важно је:

- Појмовно усаглашавање - појма "жртва кривичног дела" и појма "оштећени", и њихово усклађивање са дефиницијом жртве садржане у Директиви (2012)29 ЕУ;
- Прецизирање права на добијање информација о правима и статусу предмета у оквиру чега посебан акценат треба ставити на оправданост доношене посебног упутства/обрасца о правима оштећеног/жртве кривичног дела и начину њиховог остваривања;
- Установљавање изричите индивидуалне процене оштећеног-жртве ради утврђивања њених потреба и примене специфичних мера заштите (спровођења поступка индивидуалне процене жртве ради утврђивања посебних потреба заштите), са конкретизацијом питања која треба да чине садржину упитника на језику који је жртви лако разумљив;²⁸
- Регулисање права жртве да приликом извођења доказних радњи са њом буде присутна и особа од поверења;
- Увођење забране унакрсног испитивања и постављања сугестибилних питања код испитивања посебно осетљивих жртава и сведока (код малолетних лица уопште, као

²⁷ Законик о кривичном поступку битно сужава могућност да оштећени стекне својство супсидијарног тужиоца, јер та могућност више не постоји у претходним fazama кривичног поступка, односно до потврђивања оптужнице. Према мишљењу појединих теоретичара: "Ако у тим fazama поступка јавни тужилац на процесно релевантан начин исполји свој став да окривљеног не треба кривично гонити, било иницијално (odbacivanje кривичне пријаве), било након што је претходно јавни тужилац већ започео кривично гонjenje у односу на конкретно лице, као када се ради о обустави истраге или одустанку јавног тужиоца од кривичног гонjenja до потврђивања оптужнице, оштећени једино може да користи одређено правно средство – приговор, којим би покушао да од непосредно вишег јавног тужиоца "издејствује" започињање или наставање кривичног гонjenja" (Videti: Škulić, M., Normativna analiza položaja žrtve кривичног дела/оштећеног кривичним делом у кривичноправном систему Србије: актуелно стање, потребе и могуће промене, Мисија OEBS-а у Србији, децембар 2015, стр. 6, доступно на сајту www.podrskazrtvama.rs).

²⁸ Наћин спровођења поступка појединачне процене жртве у циљу утврђивања њених специфичних потреба прописан је чл. 22. Директиве док је попис посебних заштитних мера које се примењују у таквом случају дати у чл. 23 и 24. Директиве. Суштина ових одредаба Директиве састоји се у праву жртве кривичног дела на благовремену и индивидуалну процену у циљу утврђивања специфичних потреба заштите и утврђивања да ли би она и у којој мери имала користи од примене специфичних мера заштите у току трајања кривичног поступка због њене посебне изложености секундарној и поновној виктимизацији, застрашавању и одмазди.

и код оштећених према којима је учињено кривично дело против полне слободе и друго кривично дело чије је обележје принуда или злостављање);

- Унапређење права жртава на достављање релевантних аката у кривичном поступку (нпр. достављање: обавештења жртви/оштећеном о коначном исходу поступка и достављање правноснажне судске одлуке, а у складу са чл. 6. тач. 1б Директиве 2012/29/ЕУ);

- Регулисање надлежности и поступка обавештавања жртве о пуштању окривљеног из притвора, као и обавештавања жртве о бекству окривљеног-осуђеног а у вези чл. 6. тач. 5 и 6. Директиве 2012/29/ЕУ);

- Унапређење права жртава на правни лек у кривичном поступку;

- Регулисање обима доступности и поступак коришћења података из упитника о процени индивидуалних потреба жртве током кривичног поступка;

- Додељивање малолетном лицу као сведоку увек статуса посебно осетљивог сведока;

- Прецизније питања употребе видео линка;

- Регулисање питања заштите података о посебно осетљивим сведоцима;

- Додатно регулисање питања везана за употребу језика у кривичном поступку;

- Додатно регулисање питања везано за имовинскоправни захтев жртве/оштећеног у кривичном поступку.

Посебна заштита малолетних лица од секундарне виктимизације

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (у даљем тексту: ЗМУКД) садржи у основи адекватне норме којима се у основи умањују последице секундарне виктимизације малолетних лица оштећених када се саслушавају као сведоци. Међутим и у овој области неопходна су усаглашавања, преваходно са одредбама *Законика о кривичном поступку* везано за тужилачку истрагу, као и одређена прецизнија решења везана за употребу видео линка, изричите забране суочавања и немогућности унакрсног испитивања и постављање сугестибилних питања малолетним лицима.

Иначе, када се води поступак за кривична дела учињена на штету малолетних лица према оштећеном се мора односити водећи рачуна о његовом узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи, посебно настојећи да се избегну могуће штетне последице поступка по његову личност и развој (минимизирање секундарне виктимизације). Стога ће се саслушање малолетних лица обавити уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица. Ако се као сведок саслушава малолетно лице које је оштећено неким кривичним делом наведеним у ЗМУКД, саслушање се може спровести највише два пута, а изузетно и више пута ако је то неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка. У случају да се малолетно лице саслушава више од два пута, судија је дужан да посебно води рачуна о заштити личности и развоја малолетног лица.

Ако с обзиром на особености кривичног дела и својства личности малолетног лица, оцени да је то потребно, судија ће наредити да се малолетно лице саслушава употребом техничких средстава за пренос слике и звука, а саслушање се спроводи без присуства странака и других учесника поступка, у просторији у којој се сведок налази, тако да му странке и лица која на то имају право, питања постављају посредством судије,

психолога, педагога, социјалног радника или другог стручног лица. Малолетна лица, као сведоци-оштећени, могу се саслушати и у свом стану или другој просторији, односно овлашћеној установи-организацији, стручно оспособљеној за испитивање малолетних лица. Када је малолетно лице саслушано на неки од претходно наведених начина, на главном претресу ће се увек прочитати записник о његовом исказу, односно пустити снимак саслушања (чл. 152 ЗМУКД). Ако се као сведок саслушава малолетно лице које је услед природе кривичног дела, последица или других околности, посебно осетљиво, односно налази се у посебно тешком душевном стању, забрањено је вршити суочење између њега и окривљеног (чл. 153 ЗМУКД).

С друге стране, проблем у пракси представља то што иако ЗКП начелно забрањује постављање питања сведоку која представљају навођење на одговор, то дозвољава ако се ради о унакрсном испитивању на главном претресу (чл. 98 ЗКП), чиме није искључена могућност унакрсног испитивања и посебно осетљивог сведока, укључујући и ситуацију када је тај сведок малолетно лице. То је пропуст, коју не отклања ни одредба 104. став 1. ЗКП која прописује да се посебно осетљивим сведоцима питања постављају преко органа поступка, будући да питања формулише странка која испитује што би значило да она могу бити и сугестивне природе. Стога се излаз из ове ситуације види у потпуној забрани постављања сугестивних питања малолетним лицима.²⁹ С друге стране, ако препознавање окривљеног врши оштећено малолетно лице, суд ће поступати посебно обазриво, а такво препознавање ће се у свим фазама поступка вршити на начин који у потпуности онемогућава да окривљени види ово лице (члан 155 ЗМУКД).

Јачање капацитета државних институција и пружалаца подршке жртвама и сведоцима у кривичном поступку

Настојања да се учине помаци на нормативном плану, као и да се успостави мрежа служби за подршку жртвама и сведоцима кривичних дела чији би се рад заснивао на три кључна принципа: а) доступност услуга подршке; б) максимално искоришћење постојећих ресурса; и в) одрживост функционисања и квалитета мреже служби подршке, годинама уназад био је превасходно заснован на различитим видовима билатералне пројектне подршке, па су и резултати најчешће били орочени самим трајањем пројекта и нису донели системско решење, нити стратешку визију корака које Република Србија планира да предузме. Контекст приступних преговора са ЕУ одиграо је значајну улогу, јер не само да је резултирао стратешким приступом овој материји и темељнијим и свеобухватнијим аналитичким процесима³⁰ као предусловом прикупљања података,

²⁹ Шкулић, М. (2016) "Положај жртве/оштећеног у кривичноправном систему Србије уопште и у односу на Директиву ЕУ 2012-29", у: *Казнена реакција у Србији VI део*, (ур. Игњатовић, Ђ.), *едиција Цримен*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, стр. 77-78; Шкулић, М., (2014) "Заштита деце/малолетних лица као оштећених и сведока у кривичном поступку", у: Невена Вучковић-Шаховић и др., *Заштита деце жртва и сведока кривичних дела*, Београд: Интернационал Манаџмент Груп-ИМГ, стр. 43-63; Бејатовић, С., *Директива 2012/29/ЕУ и кривично законодавство Србије (степен усаглашености и мере за постизање захтеваног степена усаглашавања)*, Мисија ОЕБС-а у Србији, стр.21, септембар 2018

³⁰ Анализа права жртава и услуга у Србији и њихова усклађеност са Директивом 2012/29/ЕУ, Светска банка, Мултидонаторски поверенички фонд за подршку сектору правосуђа у Србији, август 2016; Veteinen, S. (2015) Извештај о процени потреба у вези са стањем у области подршке сведоцима/жртвама у кривичноправном систему Србије, Мисија ОЕБС-а у Србији.

већ је омогућио и синхронизацију планирања пројектне подршке и буџетских издвајања за планиране реформе, а тиме и постизање надамо се одрживих решења у периоду који нам следи.

Имајући наведено у виду Акционим планом за Поглавље 23 предвиђене су нпр. мере посвећене деци као посебно осетљивим категоријама жртава у циљу унапређења њихове заштите у кривичном поступку и умањења последица секундарне виктимизације. С тим у вези планирано је дефинисање практичних Смерница за саслушање деце, заснованих на примерима добре праксе ЕУ земаља и обезбеђење услова за једнообразну примену мера заштите у циљу заштите деце жртава/сведока у кривичном поступку од секундарне виктимизације (активност 3.6.2.15). Такође планирано је и спровођење континуираних обука и информативних сесија о заштити деце жртава/сведока у кривичном поступку за полицијске службенике, јавне тужиоце, заменике јавних тужилаца, судије и запослене у центрима за социјални рад, као и дистрибуција едукативног материјала у циљу избегавања секундарне виктимизације (активност 3.6.2.16.). Акциони план подршку овој категорији жртава ставља и у контекст општег режима подршке, кроз увођење пост-трауматског саветовања и подршке за децу жртве/сведоке у кривичном поступку у оквиру услуга за подршку породици које се пружају у оквиру службе за подршке за заштиту жртава, успостављене у четири резиденцијалне установе у трансформацији (активност 3.6.2.21). Поред ових конкретних активности, инсистира се на стратешком приступу заштити деце од насиља кроз анализу постигнутих резултата и идентификацију препрека у спровођењу Националне стратегије за превенцију и заштиту деце од насиља 2008-2015, као и израду новог вишегодишњег стратешког оквира за превенцију и заштиту деце од насиља (активност 3.6.2.23-3.6.2.25). Додатно, предвиђено је и унапређење постојећег Општег протокола за заштиту деце од злостављања и занемаривања у циљу усклађивања са најбољим праксама ЕУ, као и посебних протокола који се тичу: поступања правосудних органа у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања; заштите деце у установама социјалне заштите од злостављања и занемаривања; поступања полицијских службеника у заштити малолетних лица од злостављања и занемаривања; система здравствене заштите за заштиту деце од злостављања и занемаривања; заштите деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама (3.6.2.26-3.6.27).

Највећи део наведених активности је већ реализован у оквиру пројекта: "Унапређење права детета кроз јачање система правосуђа и социјалне заштите у Србији" који је финансиран од стране Европске уније и реализован у партнерству са Министарством правде, Министарством за рад, борачка и социјална питања и Уницефом током 2015 и 2016. године. Тако су Правосудна академија и Центар за права детета одржали, у периоду од 29. маја до 6. новембра 2016. године у 89 основних судова информативне сесије на тему: *Заштита малолетног лица као оштећеног и сведока у кривичном поступку*. Ове информативне сесије су организоване интерсекторски, за представнике правосуђа, социјалне заштите и представнике полиције. Предавачи су били психолози, педагози, дечији психијатри и други искусни стручњаци у раду са децом који су за то прошли посебну припрему, а у оквиру поменутог ИПА 2013 пројекта.

На информативним сесијама присуствовало је 1015 учесника: 393 представника суда, 180 представника тужилаштва, 247 представника центара за социјални рад, 166 представника полиције и 29 представника других институтција. Основни циљ инфосесија био је да се професионалцима, превасходно носиоцима правосудних функција, али

и свима онима који раде са децом жртвама, укаже на значај умањена последица секундарне виктимизације по дете жртву или сведока у кривичном поступку, како се то чини, да се укаже на активну улогу стручњака у припреми малолетног лица за сам поступак, односно о томе шта ће се дешавати и које су улоге професионалаца који ће са њим непосредно разговарати, односно укаже на значај форензичког интервјуа с циљем што ефикаснијег поступања, а вођеног у складу са најбољим интересом детета. Цео процес био је праћен дефинисањем, публиковањем и дистрибуцијом: *Смерница за заштиту деце у кривичним поступцима*.

Велики значај одржаних инфосесија огледао се и у могућности да учесницима буду представљене и тада основане *Јединице за подршку деци жртвама / сведоцима у кривичним поступцима* с циљем пружања подршке посебно рањивим групама деце и њиховим породицама, које нажалост више нису у функцији јер је њихово постојање било ограничено трајањем самог пројекта.³¹

Године 2018. у Србији је започела и реализација пројекта: "Подршка жртвама и сведоцима у Србији". Реализацију пројекта финансира Европска унија, а спроводи Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, као партнер одабран од стране Министарства правде Републике Србије. Основни циљ овог пројекта је да допринесе владавини права и јачању правосудног система Републике Србије ради унапређења заштите права жртава и сведока у кривичном поступку у Републици Србији. С тим у вези кључне компоненте пројекта су:

- Унапређење стратешког и законодавног оквира преко израде Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела (за период од 2019. до 2025. године) са Акционим планом за спровођење Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела у Републици Србији за период од 2019 до 2022. године, успостављање координационог тела за праћење ових стратешких докумената и рад на изменама и усаглашавању правних прописа у циљу остваривања права жртава и сведока;
- Јачање капацитета државних институција и пружалаца подршке жртвама и сведоцима кривичних дела кроз креирање и спровођење различитих обука и израду приручника, као и ширење мреже институција и организација које жртвама и сведоцима пружају подршку;
- Израда регистра пружалаца услуга развој свеобухватног система за управљање базама података и вођење предмета за све пружаоце услуге и формирање позивног центра;
- Јачање капацитета свести шире јавности о постојању, важности и улози служби за подршку жртвама у Србији, као и едукација волонтера у овој области а све са циљем стварања одрживог система.

Закључне напомене

Процес израде и усвајања Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела (за период од 2019. до 2025. године) са Акционим планом за спровођење Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних

---

³¹ Видети шире: Стевановић, И. (2016) "Реформа малолетничког правосуђа у светлу процеса придруживања Србије Европској унији, у: *Европске интеграције и казнено законодавство (Поглавље 23 - норма, пракса и мере хармонизације*, Златибор, Септембар 2016, LVI редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, стр. 596-597.

дела у Републици Србији за период од 2019 до 2022. године је тренутно у току,³² а након њеног усвајања убрзо се очекује и почетак рада на изменама и усаглашавању правних прописа у циљу унапређења остваривања права жртава и сведока кривичних дела.

Јачање капацитета државних институција и пружалаца подршке жртвама и сведоцима кривичних дела биће и убудуће највећи изазов, а са тим у вези и неопходност креирања и спровођења различитих обука. То ће подразумевати прелазак са, до сада, најчешће *ad hoc* приступа обукама у области права жртава и поступања са жртвама, на нови који подразумева свеобухватност и униформност. У том смислу, неопходно је:

- Уврстити права жртава у програм почетне обуке на Правосудној академији;
- Уврстити права жртава у годишњи програм обуке носилаца правосудних функција, као и судијских и тужилачких помоћника и полицијских службеника и адвоката;
- Израдити програме основне обуке о правима жртава за претходно наведене категорије лица;
- Израдити, односно унапредити програме специјализоване обуке за пружаоце примарне и секундарне подршке, са фокусом на програмима обуке будућих тренера, као гарантом одрживости система.³³

Унапређење квалитета и разноврсности услуга и повећање броја успостављених служби подршке мора бити праћено и унапређењем видљивости доступних услуга за саме жртве, али и доступности података о правима жртава у кривичном поступку жртава. Исто ће у том смислу подразумевати и:

- Успостављање специјализоване интернет стране, намењене информисању жртава, која садржи свеобухватне и детаљне податке о правима жртава и доступним службама и услугама подршке и помоћи;
- Повезивање специјализоване интернет стране са што већим бројем интернет страна: државних органа, других институција, организација цивилног друштва и медијских установа;
- Успостављање позивног центра за информисање жртава;
- Израда, штампање и дистрибуција информативних брошура за жртве.³⁴

На самом крају желели би смо посебно да укажемо на чл. 26. Директиве којим се државе обавезују на јачање свести о правима жртава кривичних дела опште популације, које треба да допринесе смањивању ризика од виктимизације и смањивању негативног утицаја криминалитета и ризика од секундарне и поновљене виктимизације, претње и одмазде, посебно када се ради о ризичним групама као што су деца, жртве родно заснованог насиља и насиља у блиским односима. Да би овај циљ био достигнут, неопходно је осмислити и спровести свеобухватне и циљане кампање информисања и јачања свести, укључујући следеће модалитете предвиђене надамо се и ускоро усвојеним стратешким документима:

- научноистраживачки и едукативни програми;

---

³² Радне верзије наведених докумената доступне су на сајту www.podrskazrtvama.rs

³³ Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела (за период од 2019. до 2025. године), радни текст, стр. 34-35, доступне су на сајту www.podrskazrtvama.rs

³⁴ Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела (за период од 2019. до 2025. године), радни текст, стр. 35, доступне су на сајту www.podrskazrtvama.rs

- интернет кампање са фокусом на друштвеним мрежама;
- унапређење заступљености информација о правима жртава у јавним и комерцијалним медијима.

Мишљења смо да ће значајну улогу у унапређењу свести о правима жртава имати и објављивање извештаја о спровођењу реформских корака у склопу спровођења Стратегије и Акционог плана, као и организација округлих столова и презентација на којима би се расправљало о оствареном напретку и предузетим корацима.³⁵

Литература

1. *Analiza prava žrtava i usluga u Srbiji i njihova usklađenost sa Direktivom 2012/29/EU*, Svetska banka, Multidonatorski poverenički fond za podršku sektoru pravosuđa u Srbiji, avgust 2016
2. Bejatović, S., *Direktiva 2012/29/EU i krivično zakonodavstvo Srbije (stepen usaglašenosti i mere za postizanje zahtevanog stepena usaglašavanja)*, Misija OEBS-a u Srbiji, septembar 2018 (dostupno na sajtu www.podrskazrtvama.rs)
3. Bentham, J. (1996) "Of the principle of utility", in: *An Introduction to the principles of morals and legislation*
4. Bresharov, D. (1987) "Policy Guidelines for Decision Making in Child Abuse and Neglect", *Children Today* (november/december)
5. Coady, M. M., Coady, C. A. J. (1995) "There Ought to be a Law Against it: Reflections on Child Abuse, Morality and Law" in: Alston, P., Parker, S., Seymour, J. (ed.) *Children, Rights, and the Law*, Oxford: Clarendon press, First published 1992, reprinted with corrections 1993, 1995
6. Kolaković-Bojović, M. (2016) *Victims and witnesses support in the context of the accession negotiations with EU*, in European Integration: Justice, Freedom and Security (Police Academy, Hanns Seidel Stiftung, Tara-Belgrade)
7. Obretković, M. (1998) "Nasilje u porodici i prava deteta na zaštitu", *Temida*, godina 1, br. 4
8. Primorac, I. (1978) *Prestup i kazna*, Beograd
9. Škulić, M. (1999) "Krivično procesni položaj dece – žrtava nasilja", *Temida*, br. 3-4, godina 2
10. Škulić, M. (2016) "Položaj žrtve/oštećenog u krivičnompravnom sistemu Srbije uopšte i u odnosu na Direktivu EU 2012-29", u: *Kaznena reakcija u Srbiji VI deo*, (ur. Ignjatović, Đ.), *edicija Crimen*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
11. Škulić, M. (2015) *Položaj žrtve krivičnog dela/oštećenog krivičnim delom u krivičnompravnom sistemu Srbije*, Beograd
12. Škulić, M., *Normativna analiza položaja žrtve krivičnog dela/oštećenog krivičnim delom u krivičnompravnom sistemu Srbije: aktuelno stanje, potrebe i moguće promene*, Misija OEBS-a u Srbiji, decembar 2015 (dostupno na sajtu www.podrskazrtvama.rs)
13. Škulić, M., (2014) "Zaštita dece/maloletnih lica kao oštećenih i svedoka u krivičnom postupku", u: Nevena Vučković-Šahović i dr., *Zaštita dece žrtava i svedoka krivičnih dela*, Beograd: International Management Group- IMG
14. Stevanović, I. (2016) "Reforma maloletničkog pravosuđa u svetlu procesa pridruživanja Srbije Evropskoj uniji, u: *Evropske integracije i kazneno zakonodavstvo (Poglavlje 23 - norma, praksa i mere harmonizacije)*, Zlatibor, Septembar 2016, LVI redovno godišnje savetovanje Srpskog udruženja za krivičnompravnu teoriju i praksu
15. Stevanović, I. (2014) "Krivičnompravni sistem i zaštita maloletnih lica (nacionalni normativni aspekt)", u: Nevena Vučković-Šahović i dr., *Zaštita dece žrtava i svedoka krivičnih dela*, Beograd: International Management Group- IMG
16. Stevanović, I. (2014) *Moje pravo da budem zaštićen*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

---

³⁵ Националне стратегије за остваривање права жртава и сведока кривичних дела (за период од 2019. до 2025. године), радни текст, стр. 35-36, доступне су на сајту www.podrskazrtvama.rs

17. Stojanović, Z. (1987) *Granice, mogućnosti i legitimnost krivičnopravne zaštite*, Beograd
18. Veteinen, S. (2015) *Izveštaj o proceni potreba u vezi sa stanjem u oblasti podrške svedocima/žrtvama u krivičnom pravnom sistemu Srbije, Misija OEBS-a u Srbiji*

Odabrani instrumenti

Direktiva 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 25. oktobra 2012. godine kojom se uspostavlja minimalni standardi u vezi sa pravima, podrškom i zaštitom za žrtve krivičnih dela i zamenjuje Okvirna odluka Saveta 2001/220/PUP (SL L 315 od 14. 11. 2012.)

European Union Common Negotiation Position for Chapter 23, available on: <http://mpravde.gov.rs/files/Ch23%20EU%20Common%20Position.pdf>.

Krivični zakonik ("Službeni glasnik RS", br 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019)

Zakonik o krivičnom postupku ("Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14)

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS", broj 85/05)